

Algunes reflexions provisionals a propòsit de la Covid-19

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXVII/1

Jordi Sala¹
Barcelona

Covid-19, quin nom tan estrany per a una malaltia! Molts encara recordem els eufemismes amb què hom es referia al càncer fa tot just unes dècades. Es deia: en tal té «un mal dolent», «mala peça al teler», «aquell mal», «allò», pronunciat amb cara severa i en veu baixa. Anomenar-lo pel seu nom feia el terrible mal més present, un mal associat a una mort segura, propera i fora de temps.

Avui, però, sentim parlar de la Covid-19 a tota hora. Estem informats al segon de l'evolució de la pandèmia i això li dóna una ubiqüitat. El virus invisible és a tot arreu, la malaltia ens pot afectar en qualsevol moment, i no ens queda més remei per combatre'l que confinar-nos, batre'ns en retirada i deixar-li l'espai de la vida pública, de forma que, sense víctimes propícies, mori i desaparegui.

Aquests darrers mesos, els profans hem anat aprenent coses dels virus. No sé si això ens ha ajudat o bé ha contribuït a crear un estat generalitzat i compartit d'alarma, que es mou entre la solidaritat i el pànic. Entre el «mal dolent» i la Covid-19 hi ha hagut una evolució en el tractament de la informació sobre qüestions de salut, que ara és molt més lliure i clar, sens dubte. Però, entre

1. Psicòleg clínic i psicoanalista didàctic SEP/IPA. E-mail: salamjjc@copc.cat

aquella manera atemorida i plena d'ignorància d'anomenar el mal i aquesta altra manera tecnificada d'anomenar-ne un altre, no hi haurem perdut també més d'un llençol? El mal dolent afectava una persona més o menys propera, un subjecte, la comunitat. La Covid-19 sembla afectar principalment a tants per cents d'individus dintre d'unes corbes que hem d'aplanar i que assenyalen la direcció cap a la qual hem de tendir davant d'aquest mal nou.

El filòsof italià Giorgio Agamben es preguntava poques setmanes després d'entrar en confinament («*Quodlibet, Riflessioni sulla peste*», 27.03.2020) com era possible que la població mundial acceptés amb tanta facilitat de sentir-se empestada, aïllar-se a casa i suspendre les seves condicions normals de vida, les relacions de feina, d'amistat, d'amor, i fins i tot renunciar a les seves conviccions religioses i polítiques. Com era i com és possible que tot això s'hagi acceptat sense cap mena de protesta? La seva hipòtesi és que, d'alguna manera, ni que sigui inconscientment, en el sentir general de la població, la pesta ja era entre nosaltres molt abans que prenguéssim la figura i el nom de Covid-19. Les condicions de vida de la gent han esdevingut tals que només ha calgut un senyal imprevist per posar en evidència el que són aquestes condicions: intolerables i amenaçadores com una pesta. Agamben sosté que vivim una mena d'escenari apocalíptic, del qual esperem —en el cas del coronavirus— que ens en deslliuri no la religió sinó la ciència. Però, és inevitable preguntar-nos de seguida: i de l'escalfament global, qui ens en salvarà?

La ciència ens adverteix i ens aporta contínuament dades que confirmen fins a quin punt estem creant unes condicions inviables per al gènere humà. L'escalfament global és molt més greu i promet ser molt més letal que la Covid-19. I no estem reaccionant de la mateixa manera. No semblen estar convençuts que només nosaltres mateixos ens podem salvar d'aquest escenari apocalíptic que continuem creant i empitjorant, i dins del qual vivim. No semblen estar convençuts que ens cal posar en marxa mesures radicals, a escala individual, grupal i política, de forma urgent per evitar el que els científics ens pronostiquen com a inevitable.

L'amenaça de la pandèmia, en l'actual context de globalització, ens iguala a tots. De fet, ens ha arribat com una amenaça contra l'espècie humana. Eudald Carbonell, paleontòleg —autor de «Ens farem humans?» (Cossetània) i també de «L'evolució sense sentit» (Edicions 62)—, en una entrevista feta a meitat d'abril (Vilaweb, 16.04.2020. <https://www.vilaweb.cat/noticies/carbonell-liders-pitjor-pot-passar/>), reflexiona sobre la pandèmia des d'una perspectiva de l'evolució de l'espècie. Afirmar que és la primera vegada que una espècie —la humana— reacciona en conjunt, de forma coordinada i arreu contra el procés de selecció natural. Les espècies es protegeixen millor davant dels processos de selecció preservant la diversitat, de manera que si uns grups de l'espècie són amenaçats per un agent extern, altres grups se'n defensen més bé i asseguren la continuïtat de l'espècie com a tal. Si l'entenc bé, en canvi, la globalització que ens uniformitza, afeblint i fent desaparèixer la diversitat

biològica i cultural —amb tot el que això implica—, ens fa més vulnerables. La Covid-19 s'ha estès i s'ha convertit ràpidament en pandèmia mundial, en part a causa de la mobilitat dels individus i de les mercaderies dins d'un món globalitzat. Afecta totes les races i arreu del món. Carbonell afirma: «Mentre no hi hagi intel·ligència social, ni consciència operativa, hem de mantenir la diversitat... Si hi hagués una consciència crítica d'espècie definiríem uns objectius: quants volem ser? Com distribuïm l'energia? Com entrem en equilibri dinàmic amb el nostre entorn? Però domina la consciència de classe, de la classe extractiva, no una consciència d'espècie...». Carbonell considera que els líders d'avui dia no estan preparats ni tenen la capacitat de governar eficaçment aquestes crisis globals. Molts pensem el mateix. Ell està convençut, i així ho declara, que «hem de substituir la governança dels líders per una governança basada en l'autoconeixement i la coordinació».

Durant aquesta crisi hem pogut comprovar com, en nom d'un «bé general d'interès comú», els governs s'han atorgat poder sobre les llibertats, sovint suspenent la dissidència i la crítica, que ha estat acusada d'insolidària i fins i tot de causar morts amb les seves discrepàncies. Davant d'aquesta Covid-19 s'ha apel·lat més a l'adhesió i l'obediència total a unes directrius que no pas a la capacitat de pensar i reflexionar del ciutadà i dels grups per actuar responsablement.

Però cal reconèixer que no ens és fàcil pensar, en part a causa de l'allau d'informació, de vegades discordant i difícil d'entendre. Tenim un excés d'informació i vivim massa enmig del desastre, atrapats per l'impacte traumàtic de la pandèmia. I prendre distància en aquestes condicions no és fàcil.

Si seguim el fil apuntat per Agamben, es pot dir que a la concepció inconscient/preconscient d'estar causant nosaltres mateixos un dany a la natura, com un virus extremament virulent que l'ataca, s'hi suma ara la pandèmia. Així com la fantasia inconscient de danyar l'objecte predisposa a trobar un càstig superjoic que s'hi acobli, així aquella realitat (negada i dissociada) d'estar danyant contínuament el nostre hàbitat es pot acoblar a la pandèmia en el sentit d'interpretar-la com un càstig merescut que hem d'acceptar amb resignació. Un càstig imposat per un superjò venjatiu sota la cara amable de la normativa d'uns governs civilitzats que actuen per protegir-nos. Acceptem les normes sense protestar potser no només perquè van a favor de la nostra salut. Tenim por, ens sotmetem silenciosament a les regles del càstig i així renunciem a les pròpies conviccions. Em sembla que plantejat així no és una hipòtesi gaire estrambòtica.

David Cayley («*Questions About the Current Pandemic*» www.davidcayley.com/blog, 08.04.2020) defensa que, en el cor de la resposta a la pandèmia, hi ha la noció i la reclamació que hem de prevenir i preparar-nos per a desastres molt pitjors que sens dubte vindran. Anticipem cataclismes de manera catastrofista? Cayley sosté que hi ha un pensament subjacent en la

reacció actual: podem arribar massa tard a la propera pandèmia, que serà més greu. És un pensament que circula també en la classe sanitària, i que he sentit dir a uns quants companys. Pot ser ben cert, en desconec els indicadors, però aquesta també podria semblar una percepció desconnectada del que ja s'anuncia a bastament com una realitat. El cataclisme potser no vindrà d'una pandèmia sinó d'un desastre climàtic que ja és aquí, entre nosaltres.

Stefano Mancuso («La nació de les plantes», Galàxia Gutenberg. 2019), neurobiòleg vegetal, ens recorda que «la Terra és la casa comuna de la vida. La seva sobirania pertany a tots els éssers vius». Creure'ns que som «la culminació de l'evolució», segons Mancuso, condueix directament al desastre. «El pas del virus dels animals als humans és conseqüència de l'escalfament global, conseqüència del nostre comportament. Des del 1990, el nombre de virus que han passat dels animals als humans s'ha triplicat en relació amb els anys anteriors. Mentre la temperatura del planeta augmenta, nosaltres desconeixem les conseqüències que pot tenir això. La temperatura és un dels paràmetres que més influeix en els fenòmens químics, físics i biològics. Tot està regulat per la temperatura. Si no procurem controlar-ne l'augment, arribaran més fenòmens, més efectes directes, i seran exponencials: el virus ens semblarà un joc». No obstant això, i basant-se en aquestes prediccions, Mancuso —com tants i tants altres científics i cada vegada més persones—, advoca per aprofitar la crisi del Covid-19 com una oportunitat per repensar la nostra relació amb el planeta: «El que estem vivint ho podem viure de dues maneres: com un constrenyiment o com un entrenament per al futur» (<https://www.nuvol.com/llibres/assaig/stefano-mancuso-es-perillos-creure-que-som-especie-dominant-90459>). Amb el confinament forçat, han minvat dràsticament els índexs de contaminació arreu, el consum de combustibles fòssils ha caigut en picat i l'aire que respirem és net com feia moltes dècades que no era.

Si hem reaccionat de pressa i amb tanta obediència, com a individus i com a col·lectiu, davant d'un nou virus amenaçador, ¿per què no hauríem de poder reaccionar amb la mateixa celeritat i eficiència davant del canvi climàtic? ¿És per por d'una catàstrofe econòmica? O, ¿pot ser que si l'amenaça no la percebem amb els nostres sentits de proximitat, si no l'olorem, la veiem, la sentim, la tastem i la toquem amb el nostre propi cos —per exemple, amenaçats de mort— ja no la podem entendre com un fet davant del qual hem d'actuar de manera decidida en favor de la regeneració del medi? ¿Hem renunciat al pensament, a la presa de consciència i a actuar d'acord amb el que l'un i l'altra ens indiquen? Recordo l'escena final d'un western americà de fa molts anys, en què l'heroi malferit, però finalment victoriós en la seva lluita contra el dolent, s'acosta al granger ric, ambiciós, pervers i maligne que agonitzava a terra després del tiroteig de la venjança final, i li diu: «I tot això per què ho has fet? Per tenir dues vaques més?». Tanta destrucció del planeta «per dues vaques més»?

Barcelona, 11 de maig del 2020